

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK ÁLLAMI IRÁNYÍTÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI A SZOCIALISTA ORSZÁGOKBAN

ERDEI FERENC

akadémikus

1 A kollektív gazdaságok állami irányításának eredeti szervezeti koncepciója a tömeges kollektivizálás időszakában alakult ki a Szovjetunióban, 13 amikor a kolhozok igazgatását — részben létrehozását is — a már korábban kialakult tanácsi szakigazgatási szervek látták el. Lényegében a többi szocialista országban is egységesen ezt a mintát követték a termelőszövetkezetek tekintetében. Ennek a lényege az, hogy nem hoztak létre saját szövetkezeti központot (bár korábban egy ideig működött a kolhozszövetség), 27 hanem általános irányítószervük a helyi tanácsok (alapfokon a rajon, közép- 49 fokon az oblaszty tanácsa) mezőgazdasági osztálya, amely együttesen látja el mind a mezőgazdasági szakigazgatási, mind a szövetkezeti felügyeleti 55 államigazgatási funkciókat, mindpedig azokat a gazdaságirányítási fel- 61 adatokat, amelyeket más szövetkezetek esetében világszerte a szövetkezeti központok látnak el. Emellett egy ideig fontos kiegészítő eleme volt e rendszernek a gépállomási hálózat. A gépállomások végezték a termelőszövetkezetekben a gépi munkákat, s ennek révén termelési befolyást gyakoroltak 69 azokra, de emellett politikai szervező funkciójuk is volt.

77 Ebben a rendszerben a termelőszövetkezetek állami irányításának az elve oly mértékben érvényesült, hogy a termelőszövetkezetek öngazgatásának a fölöttes szervek vonatkozásában alig maradt érvényesülési tere. 81 Az öngazgatás bizonyos elemei azonban kezdettől fogva megvoltak, mégpedig a következők:

88 — a szovjet kolhozok ugyan tervkötelezettek, de a többi szocialista országban a termelőszövetkezetek elvileg nem tervkötelezett vállalatok, tehát a tervutasítások csak közvetetten és bizonyos határok között jutottak rájuk nézve kifejezésre;

91 — a minisztertanács mellett minden országban és mindvégig termelőszövetkezeti tanács működött, amely bár kinevezett tagokból áll, s döntési hatásköre nincs, mégis a termelőszövetkezetek véleménynyilvánítási és javaslattevő fórumának tekintendő;

93 — a helyi irányítószervek rendszeresen hívnak össze bizonyos szövetkezeti tanácsokat, bár szintén csak véleménynyilvánító fórumként.

Lényegében ez a rendszer volt érvényben minden szocialista országban az 1960-as évek elejéig, amikorra bőséges és nagyjából negatív tapasztalat gyűlt össze ennek az irányítószervezetnek a működéséről. Megérték a feltételek a termelőszövetkezetek gazdaságirányítási rendszerének átalakítására. A megítélés egyezően alakult ki minden szocialista országban, ennek az a lényege, hogy az államigazgatási szervek nem képesek betölteni a termelőszövetkezetek vállalati-üzemi irányításának a szerepét, ezért *a kezdetben kialakult irányítási szervezet átalakítása került napirendre*. A változások főbb vonásai a következők:

- a termelőszövetkezetek irányításában egymás után bekövetkező változások egybeesnek a gazdaságirányítás egész rendszerének a reformjára irányuló kezdeti lépésekkel, amelyek fő iránya a tervutasítások rendszerének általános feloldása és a vállalati önállóság növelése;
- ezzel összhangban fokozatosan előtérbe kerül a termelőszövetkezetek öngazgatásának elismerése;
- ilyen elvi alapokon a kezdetben egységes koncepció az egyes szocialista országokban eltérő módon változik meg, azt követően, ahogyan a gépállomások szerepe mindenütt lényegében egységesen megváltozott (korábbi irányító befolyásuk szolgáltatásokra irányuló egyszerű vállalati kapcsolattá alakult át).

Éppen a Szovjetunióban azonban kezdetben nem a tervutasítások feloldása, hanem lehető ésszerűsítése és az irányítás szervezeti egyszerűsítése került napirendre.

A VÁLTOZÁSOK FŐBB LÉPÉSEI

A Szovjetunióban az irányítás fejlesztése lényegében már 1955-ben, a bürokratikus *tervezési* módszerek bizonyos finomításával kezdetét vette. A kolhozok szervezésének, tervezésének, irányításának *gépállomásokon* keresztül gyakorolt állami funkciói 1958-ban szűntek meg. Ez a Szovjetunió, de az egész szocialista tábor vonatkozásában is akkor jelentős lépésnek számított. Közben változott a *gépkereskedelem* és a *felvásárlás* rendszere is. Ezt követően megváltozott a Szovjetunió Mezőgazdasági *Minisztériumának* a funkciója és szervezeti felépítése, majd *1962-ben* kezdetét vette a kolhoz-szovhoz, szovhoz-kolhoz *termelési igazgatóságok* szervezése. A Szovjetunióban ez utóbbi volt a tulajdonképpeni *kezdeti lépés*.

A termelési igazgatóságokat a területi igazgatási egységeknek megfelelően szervezték meg. Az igazgatóságok szervezéséről szóló 1962. március 22-i határozat (az SZKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának közös határozata) a következőkben összegezi az igazgatóságok feladatait. „A területi termelési igazgatóságok ne bürokratikus, hanem operatív szervek legyenek, és erőfeszítéseiket elsősorban oda kell irányítaniuk, ahol szervezeti és termelési gyöngeség észlelhető, azaz elsősorban a gyöngye kolhozokat és szovhozokat kell erősíteniük, idejében segítséget kell

nyújtaniuk számukra eleven szervezői munkával, felügyelő szervezőknek és egyéb mezőgazdasági szakembereknek a szovhozokba és kolhozokba, közvetlenül a brigádokba és üzemegységekbe való küldésével, olyképpen, hogy a helyszínen oldják meg a termelési és begyűjtési kérdéseket.”

A határozat emellett sokoldalúan részletezi az igazgatóságok feladatait, lényegében az állami vállalatok igazgatóságaira vonatkozóan kialakult keretek között. Fontos kiegészítője azonban e feladatok meghatározásának, hogy az igazgatóságok irányítása alá kerültek a különféle szakintézmények is, amelyeknek jelentős szerepük van a termelés irányításában. „Az újonnan létesített területi termelési igazgatóságok hatáskörébe kell utalni a szovhozokat, a kerületi állatkórházakat, a vetőmagvizsgáló és agrokémiai laboratóriumokat, a tenyésztői munkával és az állatok mesterséges termékenyítésével foglalkozó állomásokot, a baromfitenyésztő, keltető állomásokot, a szántóföldi növények betegségei és kártevői ellen küzdő növényvédelmi részlegeket és telepeket.”

Az így létrehozott termelési igazgatóságok működésének lényeges elvi alapja, hogy bár az igazgatóságok egységes szervként fejtik ki tevékenységüket, *eltérő módszerek szerint járnak el a kolhozok és a szovhozok esetében.* Az egységes irányítószerv létrehozásával tehát nem szűnt meg a két társadalmi szektor közötti különbség, aminek alapja az állami tulajdon és a kolhoztulajdon kettőssége.

A Szovjetunióban az említett igazgatóságok mellett testületi szervek is működnek, éppen annak következtében, hogy a kolhozok irányítása más módszereket kívánt, mint az állami gazdaságoké. Az idézett határozat a következőképpen rendelkezik erről: „Elrendeljük, hogy a kolhozok és szovhozok irányítását a területi termelési igazgatóságok demokratikus alapokon valósítsák meg. E célra meg kell alakítani a termelési igazgatóság tanácsát. Ennek tagjai: a területi termelési igazgatóság vezetője — a tanács elnöke —, a szövetségi köztársaság kommunista pártja központi bizottságának, a határterületi, területi pártbizottságnak pártszervezője, a köztársasági Komzszomol központi szervezője, kolhoznökök és szovhozigazgatók, a kerületi pártbizottságok első titkárai és a kerületi végrehajtó bizottságok elnökei, a Szelhoztechnika részlegeinek vezetői.”

A kolhozok, illetőleg az egész mezőgazdaság irányítószervezetét nemcsak a kerületekben, hanem magasabb szinten is átalakították. A köztársaságokban mezőgazdasági bizottságokat, s mellettük igazgatóságokat hoztak létre a mezőgazdasági termelés és felvásárlás együttes irányítására, a központi irányítás megvalósítására pedig az Össz-szövetségi Mezőgazdasági Bizottság jött létre. Ez a szervezési forma egyben a minisztérium szerepének a csökkenését is eredményezte.

Ma ez a szervezet működik a Szovjetunióban. Az eddigi tapasztalatok azonban azt támasztják alá, hogy az adminisztratív irányítás ebben a formában nem bizonyult elég hatékonynak, s a kolhozok önállóságának a növelése és irányításuk demokratikus elemeinek a fejlesztése az előrehaladás leghatékonyabb tényezője. Nyilván ennek felismerése vezetett oda, hogy

az SZKP XXIII. kongresszusán a Brezsnyev-referátum felvetette a kolhozszövetségek létrehozásának a gondolatát, abban a formában, hogy „Szeretnénk tanácsot kérni arra vonatkozóan, nem lenne-e érdemes *kerületi, területi, határterületi, köztársasági és országos szinten választott kolhoz-szövetkezeti szerveket létesíteni*. Az irányításnak ez a demokratikus formája elősegítené, hogy alaposabban felhasználjuk a szövetkezeti gazdálkodás előnyeit, továbbfejlesszük a mezőgazdasági termelést, jelentősen kiterjesszük a kolhozközi termelési és gazdasági kapcsolatokat, a lehető legésszerűbben hasznosítsuk a természeti, anyagi-műszaki és munkaerő-forrásokat, megjavítsuk a termékek feldolgozását és értékesítését.

Ilyen szervek létrehozása a lenini szövetkezeti terv eszméinek további gyakorlati megvalósítását és fejlesztését jelentené, elősegítené a kolhozrendszer további demokratizálódását, a kolhozparasztság legszélesebb tömegeit vonná be az aktív gazdasági, kulturális és társadalmi életbe.”

A szovjetunióbelihez sok tekintetben hasonló lépések történtek Romániában. Itt 1962-ben — a Mezőgazdasági Minisztérium megszűntetésével — létrehozták a Mezőgazdasági Főtanácsot, s ezzel együtt a tartományi és körzeti mezőgazdasági tanácsokat, mint a néptanácsok végrehajtó bizottságainak a szerveit. Majd 1965 novemberében az RKP Központi Bizottsága határozatot hozott *szövetkezeti szövetségek létrehozására* körzeti, tartományi és országos szinten. Egyidejűleg meghatározták a Mezőgazdasági Főtanács és az alsóbb szintű tanácsok és szerveik feladatait, figyelemmel a szövetkezeti szövetségek feladataira is. Eszerint* „a szövetkezeti szövetségeknek az lesz a fő feladatuk, hogy nemzetgazdaságunk fejlődése követelményeinek megfelelően irányítsák a mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységét, hogy harmonikusan egybehangolják a szövetkezeti parasztság érdekeit az ország általános érdekeivel. Segíteni fogják a mezőgazdasági szövetkezeteket a munka megszervezésében, normázásában és javadalmazásában, a beruházási alapok és a rendelkezésünkre álló anyagi eszközök ésszerű felhasználásában.

A szövetkezeti mezőgazdaság közösségi vezetési rendszerében alapvető láncszemnek tekintjük a rajoni szövetségeket, amelyek az egyes rajonok körzetébe tartozó szövetkezetek tömörülése révén jönnek létre. A rajoni szövetségek fő feladatait — az 1965. évi novemberi párthatározat szerint — a következők lesznek:

a) a mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységének egybehangolása és irányítása a gazdasági tervek körültekintő összeállítására, a termelési folyamat jó megszervezése, az alapszabályzat előirányzatai és a szövetkezeti demokrácia szigorú tiszteletben tartása érdekében;

b) a tevékenységi körzetükbe tartozó mezőgazdasági szövetkezetek közös érdekű akcióinak megszervezése, ami a talajjavítást, a szövetkezetek munkaerőinek, pénzalapjainak és munkaeszközeinek, valamint az állami támogatásnak a körültekintő felhasználását illeti;

* Az „Előre” c. magyar nyelvű romániai lap közléséből idézve.

c) a szövetkezeteknek a termelési folyamat szükségletei szerinti ellátása műtrágyával, rovar- és gombairtószerekkel, felszerelésekkel, kiváló vetőmag-fajtákkal, gyümölcs- és szőlőtermesztési anyagokkal, állatgyógyszerekkel és egyébekkel, ezek közül egyesekből fokozatosan saját ellátó bázisokat létesítve; a szövetkezetek mezőgazdasági felszerelése és szállítóeszközei javításának megszervezése; a vetőmagvak, takarmányok és a termeléshez szükséges más eszközök cseréjének és az ezekkel való kölcsönös segítségnyújtásnak a közvetítése a szövetkezetek között;

d) a termelészövetkezetek mezőgazdasági termékei feldolgozásának és értékesítésének megszervezése. A rajoni szövetségek tevékenyen együttműködnek majd az állami szervekkel abban, hogy a mezőgazdasági termelést a központi alap létrehozása igényelte szükségleteknek megfelelően irányítsák, biztosítva az állammal kötött szerződések összes előirányzatainak teljesítését;

e) a termelészövetkezetek könyvviteli irányításának, ellenőrzésének és nyilvántartásának megszervezése; jogvédelmük biztosítása.

A szövetkezetek gazdasági erősödésének és saját tapasztalataik gyarapodásának arányában a rajoni szövetségek újabb akciókat kezdeményezve bővíteni fogják tevékenységi körüket, amelyeknek hozzá kell járulniuk szövetkezeti mezőgazdaságunk létező lehetőségeinek és tartalékainak minél teljesebb kihasználásához.”*

Ugyancsak 1962-ben hajtottak végre szervezeti reformot a *Német Demokratikus Köztársaságban* is, lényegében a Szovjetunióban tett lépések nyomán, de egyes részletekben eltérő módon**. Az NDK Államtanácsa a miniszertanács mellett mezőgazdasági tanácsot és ennek felügyelete alatt termelési igazgatóságot, továbbá megyei és járási mezőgazdasági tanácsokat és termelési igazgatóságokat létesített. A mezőgazdasági tanácsok és a termelési igazgatóságok az egész mezőgazdaság és ezen belül a termelészövetkezetek új állami irányítási szervei.

A járási (hasonlóan a megyei) mezőgazdasági tanácsok önálló szervek, de sok irányú kapcsolatot tartanak fenn a többi állami szervvel. A járási mezőgazdasági tanács önállóságát kihangsúlyozva célszerűnek tartották, hogy a tanács tagja legyen a járási tanács elnöke, továbbá az NSZEP vezető-ségének titkára is.

A járási termelési igazgatóságok fontos szervei az NDK-ban — hasonlóan a szovjet rendszerhez — a körzeti felügyelők, illetőleg termelés-szervezők, akikhez 4—7 termelészövetkezet illetőleg 3—3 állami gazdaság tartozik.

Ez a szervezet nem változott az új tervezési és irányítási rendszer bevezetése (1965) után sem, azonban bizonyos módszerbeli fejlesztést erősen hangsúlyoznak. Különösen azt, hogy a járási mezőgazdasági tanácsok és termelési igazgatóságaik kulcspozíciót foglalnak el a termelészövetkezeti

* E szövetségeket azóta létre is hozták Romában.

** Forrás: Az NDK mezőgazdaságának tervezéséről és irányításáról. Az NDK nagykövetsége kiadása, 1965.

termelés egységes tervezése, irányítása és szervezése terén. Ők viselik a legnagyobb felelősséget a legmagasabb tudományos-műszaki szint megvalósításáért és a leghasznosabb tapasztalatok elterjesztéséért.

Az eddigi tapasztalatokat úgy értékelik, hogy az új járási irányítószer-
vek akkor tudják megoldani feladatukat, ha munkájukat közvetlenül a
termelőszövetkezetekben végzik. Ezért hangsúlyozzák, hogy a termelés-
szervező feladata: elsősorban írott utasítás nélkül dolgozni, és segíteni a
termelőszövetkezet elnökét a szocialista üzemszervezés megvalósításában,
a haladó tapasztalatok és a tudományos-műszaki ismeretek alkalmazá-
sában.

Csehszlovákiában is 1962-ben valósították meg a mezőgazdasági irányítás
reformját, amely hasonló vonásokat is, eltéréseket is mutat az előbbiektől.*

Mezőgazdasági igazgatóságokat hoztak létre egy-egy járásra kiterjedő
területi hatáskörrel, az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek, a melio-
rációs szövetkezetek és egyéb mezőgazdasági intézmények közvetlen és
együttes irányítására. Egyidejűleg a járási nemzeti tanácsoknál megszü-
ntették a mezőgazdasági osztályokat, kivéve az olyan járásokat, amelyekben
a szocialista szektor százalékos aránya kicsi. A korábbi mezőgazdasági
osztályok és az új termelési igazgatóságok között lényegbevágó a különbség.
A járási nemzeti bizottságoknak — mint hatalmi-igazgatási szerveknek —
már a felépítése is nagyon megnehezítette az irányítás termelési jellegének
megerősítését. A szervezeti reform során kiemelték, hogy a nemzeti bizott-
ságok felelőssége kiterjed a problémák egész sorára, így az iskolákra, az
egészségügyre, a helyi iparra, a polgári ügyekre, a munkaerő elosztására, a
kultúrára stb. A sokrétű és igényes feladatoknak tehát csak egy része volt a
mezőgazdasági termelésről való gondoskodás, emiatt az háttérbe is szorult.

A mezőgazdasági termelési igazgatóságokat a minisztérium irányítja,
mégpedig közvetlenül a járásban. A fő szerepet a minisztériumban a „termel-
lési oktató” vagy másképpen nevezve, az instruktor tölti be, aki közvetle-
nül a járási termelési igazgatóságokban és a mezőgazdasági üzemekben
nyújt segítséget. Egy-egy instruktor több termelőszövetkezetben vagy állami
gazdaságban dolgozik, s reá hárul a mezőgazdasági termelés mindennapos
konkrét és rugalmas irányítása, közvetlenül a gazdaságokban. A járási
termelési igazgatóságok és az instruktorok beállításával nem szűnt meg
teljesen a tanácsok mezőgazdasági hatásköre. Erre vonatkozóan az az
álláspont alakult ki, hogy az új igazgatóságok létesítése nem mentesíti a
nemzeti bizottságokat a mezőgazdaság továbbfejlesztéséért viselt felelős-
ségtől. A mezőgazdasági termelés jellegénél fogva elválaszthatatlanul össze-
függ a falu, a faluépítés, a telepítés, a föld problémáival, amelyek megoldása
továbbra is a nemzeti bizottságokra hárul. Ezért szoros kooperációt tartan-
nak szükségesnek a mezőgazdasági irányítószer-
vek és a nemzeti bizottságok
között. A járási nemzeti bizottság feladata a mezőgazdasági terv jóvá-
hagyása, a tervteljesítés ellenőrzése. A termelési igazgatóság ezért negyed-

* Forrás: I. Hendrych: A mezőgazdaság fejlesztése egész társadalmunk ügye. Új Szó, Bratislava
1963. IV. 7., 16. évf., 97. sz.

évenként jelentést tesz a nemzeti bizottságnak a termelés és a felvásárlás eredményeiről. A járási nemzeti bizottság azonban nem avatkozik bele a termelés közvetlen irányításába.

A Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága 1965-ben értékelte ezt az új irányítási rendszert, s a tapasztalatokat úgy ítélte hogy helyes volt az új szerveket létrehozni. Negatívan értékelte viszont a minisztériumi instruktorok rendszerét, s helyesebbnek ítélte, ha az egyes igazgató-ságokhoz, ahol megoldandó problémák vannak, szakemberek egy csoportja utazik le és ad helyszíni segítséget. A Központi Bizottság szükségesnek tartotta továbbá a mezőgazdasági minisztérium munkájának általános megjavítását is. Újból hangsúlyozta, hogy a minisztérium feladata a mezőgazdaság fejlesztési tervének kidolgozása és a terv teljesítésének biztosítása a mezőgazdasági termelési igazgatóságok konkrét irányítása útján.

Bulgáriában ismét több eltérő vonást mutat a végrehajtott szervezeti reform.*

Az ottani sajátos vonások abból erednek, hogy a termelőszövetkezetek összevonásával egy-egy egyesített termelőszövetkezet — mint gazdasági egység — több, korábban önálló közigazgatási egységet (községet) fog át. Az ilyen falvak különállását megszüntették és az egyesített termelőszövetkezetekhez tartozó községeket közigazgatásilag összevonták. A bulgáriai szervezeti reform különösen sajátos vonása, hogy a termelőszövetkezeteket komplex egységként hozták létre, s kereteiket szorosan összeegyeztették az államigazgatás községi egységeivel. Így a körzet mezőgazdasági alap-egysége a termelőszövetkezet lett. A termelőszövetkezetek összevonásával a termelőszövetkezetek hatáskörébe vontak néhány olyan tevékenységet is, amelyet eddig más (esetleg állami) szervek láttak el. Az összevont termelőszövetkezetekbe már az átszervezéskor beolvasztották a falusi ktsz-eket, a malmokat, a gépállomások gépeit, s a mezőgazdasági értékesítés manipulálási munkáit (válogatás, csomagolás) is a termelőszövetkezetek vették át. A tapasztalatokat úgy ítélik meg, hogy sok szempontból új helyzet alakult ki a termelőszövetkezeti gazdaságok egyesítésével, szocialista nagyvállalatokká való átalakításával. A nagy szövetkezetekben nehezebbé vált a belső szövetkezeti demokrácia elveinek érvényesítése. A tagok összehívása, közgyűlések tartása sok helyt lehetetlenné vált, s a küldöttközgyűlési rendszer hátrányait nehéz ellensúlyozni. Ezért új szerveket hoztak létre, mint pl. falvanként a termelői tanácsokat, ott ahol egy termelőszövetkezet több falut is felölel. Emellett különböző bizottságokat is szerveztek egyes kérdések helyi intézésére (tervezés, munkanormák stb.). Mindez új helyzetet teremtetett az állami irányítás szempontjából is.

Hazánkban viszonylag a legkevesebb változás történt eddig a termelőszövetkezetek irányítási szervezetében. A gépállomások nálunk is átalakultak gépjárató állomásokká — de fokozatosabban, mint a többi szocialista országban —, a termelőszövetkezetekben betöltött szervező-irányító szere-

* Forrás: D. Jurukov: A mezőgazdasági termelőszövetkezetek belső szövetkezeti demokráciája. Társadalmi Szemle, 1964. 19. évf. 1. sz.

pük pedig még korábban megszűnt. A helyi tanácsok mezőgazdasági osztályainak eredetileg kialakított termelőszövetkezeti irányítószervi funkcióiban azonban nem történt változás, annak ellenére, hogy a vélemények többsége ezt a megoldást nem tartja kielégítőnek.

A szocialista országok tapasztalatait, a megtett lépéseket áttekintve, meg lehet állapítani, hogy

— az ismertetett országokban közel azonos időben lezajlott és lényegében hasonló lépések jellemzik az állami irányítás változásait, de mindenütt az irányítás *szervezeti oldala* került napirendre;

— csaknem kivétel nélkül azonos, vagy közel azonos és változatlan mechanizmus mellett kívánták kedvezőbb irányba téríteni az állami irányítás rendszerét, illetőleg azonos mechanizmus mellett az új formáktól vártak jobb eredményt;

— hazánkban viszont bizonyos *tartalmi* változások kerültek előtérbe (tervezés módszere, gazdasági ösztönzés formái stb.) míg a formai, szervezeti megoldások nálunk mindmáig megmaradtak.

Napjainkban került napirendre nálunk is a *termelőszövetkezetek* öngazgatásának elve, amit az MSZMP Központi Bizottsága a gazdaságirányítás rendszerének kiinduló irányelveiről szóló 1965 novemberi határozatában nyilvánított ki. Vita folyik azonban mind az öngazgatás szervezeti felépítése, mind funkciói kialakítása tekintetében, s különösen vitás, hogy mi legyen a munkamegosztás az államigazgatási és az öngazgatási szervek között. Figyelmet érdemel viszont, hogy bizonyos gyakorlati kezdeményezések is vannak ebben az irányban. Nem öngazgatási szervekről van ugyan szó, hanem arról, hogy számos járásban és városban rendszeres tanácskozássokat tartanak a termelőszövetkezeti vezetőkkel az illetékes államigazgatási és vállalati vezetők. A tanácskozások tárgya nagyon változatos: tervek egyeztetése, munkadíjazási—jövedelemrészesedési rendszerek összehangolása, a termelőszövetkezetek és a kereskedelmi vállalatok közötti problémák, a termelőszövetkezeti közös vállalkozások, a háztáji gazdaságok ügyei stb. Mindezekben természetesen nem döntenek, de e tanácskozások orientálják a termelőszövetkezeteket is, az illetékes igazgatási szerveket is. Arra mindenestre alkalmasak e fórumok, hogy a jövő számára bizonyos tapasztalatokat adjanak. Lényegében hasonló szerepet töltenek be a törvényes intézkedéssel létrehozott országos és megyei termelőszövetkezeti tanácsok is.

A TERMELŐSZÖVETKEZETEK NÉPGAZDASÁGI IRÁNYÍTÁSÁNAK FŐBB PROBLÉMÁI ÉS MEGOLDÁSI TENDENCIÁI

A történeti fejlődés nyomon követése félreérthetetlenül jelzi, hogy melyek azok a főbb problémák, amelyeket meg kell oldani a termelőszövetkezeti gazdaságok feletti szinten. Pontosabban: bőséges történeti tapasztalataink vannak az eredetileg megvalósított állami irányítási koncepció eredményeiről, s éppen e tapasztalatok hozták felszínre a problémákat, s egyben jelzik a megoldások tendenciáit. Maguk a problémák a következők:

- az állami irányítás-államigazgatás szervezeti formái;
- az állami irányítás és az öngazgatás alternatívája, illetőleg munkamegosztása;
- az öngazgatás szervezeti felépítése.

a) Amíg az öngazgatás elve nem vált elismertté a termelőszövetkezetekben, addig az volt a központi kérdés a termelőszövetkezetek állami irányításának a megszervezésében, hogy *vajon a termelőszövetkezetek állami irányítószerve a helyi tanácsok mezőgazdasági osztálya legyen-e vagy külön termelési igazgatóság, amely közvetlenül a minisztériumhoz tartozik?*

A kezdeti időszakban minden szocialista országban a helyi tanácsok mezőgazdasági osztálya töltötte be ezt a szerepet, mindaddig míg nyilvánvalóvá vált, hogy az általános államigazgatási szerv keretében működő szakigazgatási szerv nem képes betölteni a termelőszövetkezetek üzemi-vállalati irányításának a szerepét.

Ennek az általános megítélésnek a szervezeti konzekvenciáit először a Szovjetunióban vonták le azáltal, hogy 1962-ben a helyi tanácsok szervezeti elválasztott termelési igazgatóságokat hoztak létre. Ezt a lépést követték csaknem minden európai szocialista országban, azzal a különbséggel, hogy — mint láttuk — a helyi tanácsoktól különböző mértékben függetlenítették e termelési igazgatóságokat.

Ennek az önállósított igazgatósági-minisztériumi irányítószervezetnek szerves tartozéka az instruktori rendszer. Értve ezen azt, hogy az igazgatóságok szervezetében olyan állami funkcionáriusokat állítottak be, akiknek a feladatuk egy-egy kisebb körzet néhány termelőszövetkezetében ellátni a szervezési-termelési tanácsadó szerepét, az állami irányítás céljainak megfelelően.

Kétségtelen, hogy mind a külön igazgatóságok, mind az instruktorok — az állami irányítás elve alapján — a termelőszövetkezetek igazgatásának következetesebb és elvileg hatékonyabbnak tűnő szervezeti formáját valószínűsítették meg, mint a korábbi helyi tanácsigazgatás. Végeredményben azonban ez az irányítási szervezet sem vált igazán hatékonyvá, amint ezt Csehszlovákiában kifejezetten el is ismerték. Éppen ezért semmit nem veszítettünk azzal, hogy mi ezt a minisztériumi igazgatósági-instruktori rendszert nem valószínűsítettük meg, bár ennek az igénye abban az időben nálunk is felmerült.

b) A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy sem a termelőszövetkezetek állami irányításának eredeti helyi tanácsos rendszere, sem későbbi minisztériumi igazgatósági-instruktori rendszere nem képes kielégítően megoldani a termelőszövetkezetek népgazdasági irányításának a feladatát. Ezért került előtérbe a *termelőszövetkezetek öngazgatásának elve* a közös gazdaságok szintjén felül is. Teljesen érthető a fejlődésnek ez a logikája, hiszen a termelőszövetkezetek állami irányításának bármelyik korábbi szervezeti formája a régi gazdaságirányítási rendszer elveinek felelt meg. Amikor tehát a gazdaságirányítási rendszer olyan reformja került napirendre, amely feloldja a tervutasítások zárt rendszerét és elismeri a vállalatok önálló gazdálkodá-

sának a szükségességét, a termelőszövetkezetek esetében szükségszerűen az öngazgatás elvét kellett elismerni, hiszen ez folyik a szövetkezeti tulajdonból.

Ha azonban elismerjük azt, hogy a termelőszövetkezetek saját szövetkezeti irányítószervet hozzanak létre, akkor felmerül a kérdés: mi lesz az állami szervek funkciója, akár tanácsi államigazgatási szervekről van szó, akár külön termelési igazgatóságokról. A hazai vitákban többé-kevésbé egyértelműen tisztázódott, hogy termelőszövetkezeti központok vagy szövetségek létrehozásával egyáltalán nem szűnik meg a minisztérium és az alsóbb fokú államigazgatási szervek felelőssége a termelőszövetkezetek tekintetében. Egyáltalán nem, ellenben világossá válik, hogy az államigazgatási szervek — minisztérium, helyi tanácsok mezőgazdasági osztálya, termelési igazgatóságok — funkciója és felelőssége nem az operatív vállalati-üzemi szervezés és irányítás körében valósul meg, hanem államigazgatási-hatósági felügyelet és gazdaságpolitikai befolyásolás formájában. A termelőszövetkezeti öngazgatási szervek pedig közvetlen gazdasági-szervezési funkciókat láthatnak el egyes termelőszövetkezetek operatív szervezése formájában is, a szövetkezetek közötti kapcsolatok és az összes termelőszövetkezetek képvisellete formájában is. Az is nyilvánvaló, hogy ilyen munkamegosztás mellett a jelenlegi irányítószervezet ésszerű fejlesztése kedvezőbbben alakítható ott, ahol termelési igazgatóságokat nem hoztak létre.

Ezen az alapon a termelőszövetkezeti öngazgatási szervek funkciói mindenestre a következők lehetnek:

- a termelőszövetkezetek képvisellete a mezőgazdaság államigazgatási szervei és az ipari-kereskedelmi partnerek felé;
- bizonyos ellenőrző tevékenység a termelőszövetkezetek vonatkozásában (számvetési revízió, a szerződések teljesítése stb.);
- fejlesztő-tanácsadó tevékenység az egyes termelőszövetkezetekben.

Ezek a funkciók még messzemenően szélesíthetők, aszerint, hogy a termelőszövetkezeti szövetségek csak szövetkezeti mozgalmi szervekké fejlődnek-e vagy kereskedelmi jellegű (értékesítéssel, ellátással, feldolgozással és egyéb szolgáltatásokkal is foglalkozó) központokká is. Indulásul azonban mindenképpen az az ésszerű, ha olyan sajátos gazdasági központokként kezdik a tevékenységüket, amelyek lényegében szövetkezeti mozgalmi és képviselleti szerepet töltenek be. Majd a további fejlődés dönti el, hogy az új gazdaságirányítási rendszer feltételei között szükségessé válik-e kereskedelmi központi funkciók ellátása is.

A termelőszövetkezeti öngazgatási szervek ilyen működése mellett nemesak maradnak fontos funkciói az államigazgatási szerveknek, hanem éppen ilyen körülmények között válnak képessé arra, hogy valóban betöltsék állami, hatósági és gazdaságpolitikai feladataikat, mind a minisztérium, mind a helyi tanácsok szintjén. A mezőgazdasági szakigazgatási szervek funkcióit — nem különböztetve meg a minisztérium és az alsóbb szintek hatásköri lépcsőit — a következők szerint lehet összefoglalni:

1. *Általános gazdasági döntések és gazdaságpolitikai intézkedések megtétele, illetőleg ilyenek kidolgozásában való részvétel és javaslattétel.* Ilyenek különösen

- a jogszabályok,
- a népgazdasági tervek,
- az árak megszabása,
- a bérügyi intézkedések,
- az adózási szabályok és tételek.

2. *A mezőgazdaság országos és területi fejlesztési programjának kialakítása és megvalósítási feltételeinek megteremtése.* Idetartozó államigazgatási tevékenység

- a műszaki fejlesztés irányainak, feltételeinek a feltárása és kialakítása;
- a mezőgazdasági termelés figyelemmel kísérése és befolyásolása;
- a tudományos kutatások szervezése és irányítása;
- a sajtó- és propagandatevékenység.

3. *Az országosan meghatározott, illetőleg a helyi szervek által kitűzött célok elérését szolgáló operatív gazdaságpolitikai tevékenység*

- az állami szektorban a vállalati szervezeti intézkedések (vállalat-szervezés, kinevezések, szervezeti felügyelet stb.) és a gazdasági eszközökkel való befolyásolás útján, a helyi szakigazgatási szervek esetében pedig a hatósági jogok gyakorlása útján;
- a szövetkezeti szektorban a szövetkezetek, illetőleg központjaik államigazgatási felügyelete és gazdasági eszközökkel való befolyásolása (beruházások támogatása stb.) útján;
- a magánszektorban az államigazgatási felügyelet útján, továbbá bizonyos szervezőmunkával.

4. *Államigazgatási-hatósági funkciók ellátása az egész mezőgazdaságra (erdőgazdaságra) kiterjedően:*

- a hatósági engedélyek és szabályozások (telepítési engedély, növényvédelmi és állategészségügyi szabályok);
- a szakmai-hatósági felügyelet gyakorlása;
- a földügyek (nyilvántartás, felhasználás engedélyezése, földhasználati viták eldöntése stb.).

5. *A mezőgazdaság nemzetközi kapcsolatai körében:*

- általában a kapcsolatok ápolása,
- nemzetközi kooperációk,
- általános információk és tapasztalatok szerzése,
- nemzetközi szervezetekben való részvétel,
- a külföldre irányuló tájékoztatások.

c) *A termelőszövetkezeti öngazgatási szervek szervezeti felépítése* még történetileg is új dolog, és e téren semmiféle történeti tapasztalattal nem rendelkezünk. (Romániában is még éppen hogy megkezdték létrehozását, s a

Szovjetunióban, éppen úgy mint nálunk, még csak javaslat van a megszervezésükre.) Néhány szervezeti probléma azonban máris előtérbe került, és élénk viták folynak körülöttük.

Mindenekelőtt az a szervezeti kérdés vetődött fel, hogy kimondható-e a *kötelező tagság elve* (amit a szövetkezeti szakirodalomban „központkényszernek” neveznek). Nem egészen magától értetődő, hogy sokan ezt összeegyeztethetetlennek tartják a szövetkezeti demokrácia elvével. Tény viszont, hogy a számos tőkésországban is érvényben van ilyen jogszabály, a most felfejlődő országokban pedig ez az általános. Indokolt mégis az önkéntesség elvének a kimondása, de minden jel arra mutat, hogy a termelőszövetkezetek a gyakorlatban mind be fognak lépni a szövetségükbe, ha lesz ilyen, annyira létszükséglet számukra az öngazgatási kötelek, amely képviseli őket és számos problémájukra megoldást ígér.

A másik szervezeti kérdés az, hogy *milyen szinten indokolt létrehozni az alapszintű szövetséget, illetőleg szövetkezeti központot?* Általános elvként fogható fel, hogy a szervezés az államigazgatási egységeket kövesse, mégpedig úgy, hogy a községeket összefogó első területi szervezeti lépcső a járás (rajon) legyen a szövetkezeti központ alegysége is. Romániában így is határozták el, a Szovjetunióban pedig így vetették fel. Nálunk ezzel szemben az a többségi vélemény, hogy nem kell okvetlenül minden járásban létrehozni a termelőszövetkezetek szövetségét, mert a járások túl kisméretűek. Az a megoldás került előtérbe, hogy területi elv szerint történjék a szervezés, mégpedig úgy, hogy nagyobb megyében több szövetség is szervezhető.

Következő szervezeti problémaként vetődik fel, hogy *legyen-e országos központja a termelőszövetkezeti szövetségeknek*, s az hierarchikusan felső szerve legyen-e azoknak? Romániában háromlépcsős hierarchikus szervezatként határozták el a termelőszövetkezetek szövetségi hálózatát, nálunk viszont e körül vita van. Abban nagyrészt egyetértés van, hogy kétlépcsős legyen a szervezet (megyei, illetőleg néhány járásra kiterjedő és országos szintű), azonban a hierarchikus alá- és fölérendeltség nem egyöntetűen elfogadott. Az a felfogás került előtérbe, hogy a néhány éves időszakonként tartott kongresszus legyen a legfelső központi szerv, amely válasszon rendszeresen tanácskozó országos tanácsot, viszont csupán kisebb titkársága legyen, ne pedig operatív apparátusa. Itt is meg kell jegyezni, nem valószínű, hogy a gyakorlatban ne épüljenek ki a hierarchikus kapcsolatok, annál is inkább, mert a többi szövetkezeteknél is így van, továbbá mivel a szocialista társadalom minden általános társadalmi szervezete a demokratikus centralizmus elve alapján épül fel.

Mind e szervezeti problémákat a gyakorlat fogja megoldani. A mostani elhatározásoknak éppen az a történelmi jelentősége, hogy érvényre juttatják a termelőszövetkezeti öngazgatás elvét, s megteszik a döntő lépést a gyakorlati megvalósítás útján.

amel
szere
össze
gyak
bem
szám
ha a
is ha

szem
lehe
ezze
inga

A

lati
az e

adat
vala
mez
és t
Az a
tást
költ
tott
kisz

böz
és a
a ta
hat